

Về Hòa Hậu thăm Nam Cao

Từ lần trước về Hòa Hậu (huyện Lý Nhân, tỉnh Nam Hà - nay là Hà Nam) đến lần này, đối với tôi là khoảng cách hơn 12 năm. Lần trước là cuối 1991, nhân kỷ niệm 40 năm Nam Cao hy sinh, với Hội thảo khoa học, vào ngày 29-11 ở Hà Nội, và lễ tưởng niệm Nam Cao, vào ngày 3-12 ở thành phố Nam Định, và Hòa Hậu. Hơn 12 năm, Hòa Hậu có biết bao thay đổi; như bất cứ nơi nào trên đất nước ta; nhưng trong bài này, tôi không có ý định nói sự thay đổi đó. Tôi chỉ muốn nói một hạnh phúc lớn lao và bất ngờ đã diễn ra trong thời gian ấy trên đất Hòa Hậu. Đó là hài cốt của Nam Cao đã được di dời, vào những giờ mở đầu ngày 8-1-1998, từ ngôi mộ mang bí số 306 trong nghĩa trang gồm trên 800 ngôi mộ vô danh của huyện Gia Viễn - Ninh Bình, để trở về mảnh vườn quê nằm trong tổng thể khu Vườn hiện thực Nam Cao, rộng 4 mẫu tây, ở bên cạnh khu đất có ngôi nhà cũ của Nam Cao. Khu vườn rộng xanh mướt tàu lá chuối nằm giữa một bên là dòng sông Châu lặng lẽ và một bên là con đường hàng huyện chạy về phía Vĩnh Trụ. Ngôi mộ và khu vườn lưu niệm những tưởng chỉ có trong tâm tưởng và mơ ước của những người thân trong gia đình, và tất cả những người đọc Nam Cao. Thế mà từ tháng 1-1998, sau 46 năm vô vọng, đã trở thành hiện thực.

*

Vào một ngày cuối tháng 11-1951, ở thôn Miếu Giáp, xã Gia Xuân, huyện Gia Viễn, tỉnh Ninh Bình, Nam Cao đã ngã xuống cùng ba đồng chí trong đoàn công tác Thuê nông nghiệp của Liên khu Ba. Thi thể của ông đã được đồng bào địa phương chôn cất, và sau ba lần di dời, không có thẩm định và bàn giao, mới về được nghĩa trang Gia Viễn, Ninh Bình. Giữa mênh mông 800 ngôi mộ vô danh, biết xác định đâu là mộ của Nam Cao? Năm tháng đi qua, bao xót xa, trăn trở và lo nghĩ của bà mẹ và bốn người con; nhưng đều bất lực. Cho đến năm 1992, tất cả vẫn còn mù mịt. Nhưng như có một mách bảo gì đó, mối quan tâm của gia đình ngày càng gấp rút và khẩn trương hơn; cái hy vọng tìm được hài cốt của người chồng, người cha dường như mỗi ngày một gần hơn... Cho đến cuối 1996, là năm Chương trình Tìm lại Nam Cao (1996-1998) được đặt ra, do sáng kiến và sự hưởng ứng của 35 đơn vị cơ quan, trong đó, hai đơn vị có trách nhiệm thay mặt để điều hành là Hiệp hội Câu lạc bộ UNESCO ở Việt Nam và Hội Nhà văn Việt Nam.

Cả một năm 1997 là năm tìm kiếm, khảo sát, thẩm định các thông tin từ quần chúng, bạn bè, cán bộ lão thành cách mạng; và tiến hành việc phát hiện bằng phương pháp tư vấn ngoại cảm do Liên hiệp khoa học công nghệ tin học ứng dụng (UIA) chủ trì; và việc thẩm định, xác minh hài cốt của Viện khoa học hình sự Bộ Nội vụ (nay là Bộ Công an)... đây là cả một câu chuyện dài, với rất nhiều tình tiết, sự kiện mang trong đó nhiều bí ẩn, nhưng lại khó bác bỏ, mà tôi tin là nhiều nhà báo đã biết; và hiện đã được ghi lại khá đầy đủ và xúc động trong bản thảo hồi ký của bà Trần Thị Hồng - con gái trưởng của nhà văn, năm nay đã 66 tuổi, dưới cái tên tạm đặt là: Chúng tôi đi tìm mộ cha - Nhà văn Nam Cao, mà tôi đã được đọc.

Đối với tôi, cùng ba đồng nghiệp ở Viện Văn học là Văn Thanh, Đào Tuấn ảnh, Lưu Khánh Thơ, việc trở lại Hòa Hậu ngày 12 tháng 5 này là để tận hưởng một niềm sung sướng và cảm động khó nói thành lời. Bởi trước mắt mình, rành rõ ngôi mộ Nam Cao, thoải dài hình chữ nhật, với phía trên là bức ảnh quen thuộc, và phía trước là hai trang

sách của truyện Đồi mắt (giá có thêm một trang cho Chí Phèo thì thật hay!). Cả ngôi mộ xây bằng đá quý, nằm trong một khuôn viên nhỏ, có tường bao quanh. Trên lối đi vào khu vườn rộng, ngôi mộ nằm ở phía trái, còn bên phải là nhà Lưu niệm, xây bằng kính phí được chính Phó Thủ tướng Phạm Gia Khiêm cấp, nhân một chuyến ông về thăm Hòa Hậu, cùng Bộ trưởng Bộ Văn hoá - Thông tin Phạm Quang Nghị.

Không còn là ao ước mà đã là sự thật, và là một sự thật ngoài tưởng tượng: Mộ Nam Cao, nhà Lưu niệm Nam Cao, và khu Vườn hiện thực Nam Cao đặt trên chính đất Đại Hoàng - tên cũ của làng quê xưa. Khu vườn trồng toàn chuối ngự, lá xanh rờn, đón gió sông Châu thổi lên, vào một buổi chiều tháng năm, vẫn rì rào cái tiếng nói quen thuộc của nó, gợi thức những gì ẩn náu rất sâu trong tiềm thức về cảnh quan một làng quê cũ, cùng thế giới nhân vật quá quen thuộc với biết bao thế hệ bạn đọc Nam Cao.

Dưới ngôi mộ mà chúng tôi đã thấp hương tưởng niệm này đích thực là hài cốt nhà văn Nam Cao, liệt sĩ Nam Cao. Người giống với người con gái trưởng nhất, trong bốn người con. Người có chiều cao khoảng 1m75, mắt một rãnh nanh, hàm răng hơi bị vổ... theo ghi nhớ của bà Sen. Thế nhưng còn phải kiểm chứng "đặc điểm" mới mà người thân không thể nào biết được: một viên đạn xuyên đỉnh trán bên trái; đùi trái gãy nhiều mảnh, lại lẫn lộn một phần xương của đồng đội, khiến cho hai chân phải và trái, dài và ngắn không bằng nhau... Phải trải bao dò hỏi, tìm kiếm, đối chiếu, cân nhắc, xác minh bằng nhiều phương thức... để đi đến quyết định là chỉ mở ngôi mộ số 306... Từ nhiều chục năm qua gia đình vẫn lấy ngày 30-11 làm ngày giỗ Nam Cao. Nhưng sự thật ông đã ngã xuống trước hai ngày - đó là ngày 28-11; và sự thay đổi này được xác định cả bằng phương pháp ngoại cảm và cả thông tin từ dân làng Gia Xuân trong ngày bốc mộ 8-1-1998. Và còn nhiều chuyện nữa, những chuyện rõ ràng là bí ẩn, là có chút huyền bí; nhưng lại được sự thật chứng nghiệm... Hoặc những chuyện đặt bên nhau tưởng như tình cờ, nhưng cứ như là có một dẫn dắt vô hình nào đấy, khiến cho người chồng, người cha Nam Cao đã từ một ngôi mộ vô danh mà trở về với quê hương và gia đình của ông sau 46 năm xa cách. Về với người vợ đã 82 tuổi không lúc nào không khắc khoải chờ chồng. Về với đàn con không năm nào không có người đến nghĩa trang Gia Viễn thấp hương cho hàng trăm ngôi mộ, chỉ mong trong đó có một nén đặt được chính trên mộ của cha mình. Về với ngôi nhà cũ và mảnh vườn chuối mà lúc sinh thời ông thường nói đến cái hạnh phúc được nằm dưới cái xanh mát, lao xao của các tán lá.

Ngôi mộ Nam Cao bây giờ đã thôi là ngôi mộ mang bí số 306, phảng phất con số 36 của tuổi đời. Bây giờ là ngôi mộ mang ảnh Nam Cao, mang năm sinh: 1915 và năm mất: 1951. Khu mộ đặt song song với nhà Lưu niệm... Nếu ngôi mộ cho ta niềm vui sướng là Nam Cao đã thật được về với gia đình và quê hương, về với tất cả chúng ta là những bạn đọc yêu mến và ngưỡng mộ Nam Cao, thì nhà Lưu niệm lại gợi chút buồn ngùi. Nó đã được xây xong hai năm, nhưng bên trong còn trống không và cửa vẫn khoá. Tôi biết là gia đình vẫn còn giữ được chiếc bàn và chiếc giường ở căn nhà cũ. Một số sách của Nam Cao và sách viết về Nam Cao. Cùng với một số ảnh và thư từ... Riêng số sách tôi thấy còn thiếu rất nhiều. Nếu có một thông báo cho tất cả những nơi đã đăng, đã in tác phẩm Nam Cao, kể cả trước và sau 1945, những ai đã viết về Nam Cao, những ai đã làm Luận văn, Luận án về Nam Cao, và những nơi nào trên thế giới đã dịch Nam Cao... thì tôi tin sẽ có một số lượng lớn gấp nhiều lần. Mong có một Thông báo về yêu cầu này nơi Hội Nhà văn và một số cơ quan hữu quan cho tất cả những ai yêu mến Nam Cao đều biết, để qua họ mà đến được các địa chỉ cần thiết. Nhưng ngoài sách, báo còn cần bao hiện vật khác. Chẳng hạn những bức ảnh hoặc tranh có liên quan với Nam Cao, hoặc giúp hiểu Nam Cao, được phóng to để treo lên tường. Và một bức tượng Nam Cao, bán thân hoặc toàn thân đặt ở giữa nhà Lưu niệm...

Rồi là khu Vườn hiện thực Nam Cao theo sáng kiến của Chương trình Tìm lại Nam Cao. Nhìn vào khu mộ chí Nam Cao, tôi nghĩ: Giới kiến trúc, mỹ thuật và điêu khắc có thể dễ dàng tái hiện được một thế giới nhân vật Nam Cao gồm từ Chí Phèo, Thị Nở, Bá Kiến, Lý Cường, Trạch Văn Đoàn, Lang Rận, Lão Hạc, Dì Hảo, bà cái Đĩ sau “Một bữa no”, cái Dần trong “Một đám cưới”, anh cu Lộ trong “Tư cách mõ”... Một thế giới sống động của cái làng Vũ Đại, và cũng là của nông thôn Việt Nam tiền cách mạng. Và trong khu vườn rộng có mộ chí Nam Cao, có nhà Lưu niệm Nam Cao, với chung quanh xanh rờn những tàu lá chuối, rồi cần bở xung thêm những cúc tần, hồng bì, ngâu, sói, mía, trâu... sao lại không thể cho xây lên một cái lò gạch cũ cùng một con đường nhỏ trở ra bờ sông; và góc kia đặt ngôi nhà Bá Kiến, cùng góc này là ngôi nhà lá của Lão Hạc, cái ngôi nhà mà Nam Cao đã xót xa và ân hận nói đến trong Mua nhà...

Tôi biết là gia đình Nam Cao và những người lãnh đạo xã Hòa Hậu, trong đó có đồng chí Chủ tịch rất mong thực hiện một ước ao như thế. Bởi cho đến nay ngôi nhà Bá Kiến vẫn còn nguyên với những gian chính và gian phụ, những cột gỗ to, những kèo, rui, mè dọc ngang, những cánh cửa, những bức bàn; và cả cái mái ngói rêu phong, từ ngoài ngõ nhìn vào, dường như vẫn y nguyên như cũ.

Ngôi nhà Bá Kiến này tôi đã hai lần được thấy. Còn ngôi nhà lá của Lão Hạc, nghe nói vẫn còn.

Có cách nào để mua lại và đưa được những hiện vật quý giá như thế vào Vườn hiện thực Nam Cao, để làm vật chứng cho một thời xưa, do đã vào được văn Nam Cao mà trở nên vĩnh cửu. Những vật chứng mà không một thế hệ học sinh, sinh viên nào nói riêng, và bạn đọc Nam Cao nói chung không mong một lần được thấy tận mắt, chính trong “nguyên bản” của nó.

Không biết có cơ quan nào, tổ chức nào có khả năng và có hảo tâm giúp cho việc thực hiện nguyện vọng trên, theo tôi nghĩ, cũng là nguyện vọng chung của tất cả những ai yêu mến Nam Cao - người con ưu tú của dân tộc và của nền văn học dân tộc?

*

Trong câu chuyện diễn ra suốt cả trưa ngày 12-5, giữa chúng tôi và vợ chồng bà Hồng ở 16 phố Nguyễn Du thành phố Nam Định, ông Côn - chồng của bà Hồng, nhà giáo dạy toán trường Lê Hồng Phong đã về hưu, luôn luôn nghĩ về một dẫn dắt bí ẩn nào đó đã đưa gia đình đến với hạnh phúc của ngày hôm nay. Còn chúng tôi, dường như cũng cảm nhận có một dẫn dắt như thế để đến với những công việc mong được làm tiếp, cho việc tôn vinh một nhà văn-liệt sĩ, người không những đã đưa lên đỉnh cao và kết thúc vẻ vang trào lưu văn học hiện thực Việt Nam trước 1945, mà còn hiến cả sinh mệnh mình cho sự nghiệp giải phóng đất nước sau 1945.

Thái Hà 15-5-2004

Ba ngày sau khi về thăm Hòa Hậu.

(Báo Văn nghệ)